

4573(4Укр)
ФБ 811

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

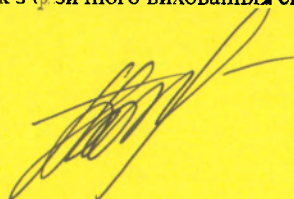
БОНДАР АНАСТАСІЯ СЕРГІЇВНА

УДК 796.011.3(477.54/62)''18/19''

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ГІМНАЗИСТІВ НА
СЛОБОЖАНЩИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ
СТОЛІТТЯ**

24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання
різних груп населення

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук з фізичного виховання і спорту

Львів – 2006

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі педагогіки та психології Харківської державної академії фізичної культури Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Приходько Ганна Іванівна,
Національна юридична
академія імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри фізичного виховання.

Офіційні опоненти: доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор
Цьось Анатолій Васильович,
Волинський державний університет
імені Лесі Українки,
завідувач кафедри теорії
та методики фізичного виховання;

кандидат педагогічних наук, доцент
Винничук Олег Теофілович,
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
доцент кафедри педагогіки.

Провідна установа – Донецький державний інститут здоров'я, фізичного
виховання і спорту, кафедра теорії фізичного виховання,
олімпійського спорту і освіти, Міністерство України у
справах сім'ї, молоді та спорту.

Захист відбудеться 22 грудня 2006 р. о 13.30 годині під час засідання спеціалізованої вченої ради К 35.829.01 Львівського державного університету фізичної культури за адресою: 79000 м. Львів, вул. Костюшка, 11.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Львівського державного університету фізичної культури за адресою: м. Львів, вул. Костюшка, 11.

Автореферат розіслано 20 листопада 2006 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

БІБЛІОТЕКА
Львівського державного
університету фізичної
культури

О.М. Вацеба

9/2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність. Сьогодні в умовах поступового відродження національно-культурних традицій, розбудови демократичного суспільства, проведення реформ, інтеграції України у міжнародний економічний, інформаційний, культурний та освітній простір особливої уваги потребує молодь, бо саме від її готовності до майбутнього життя залежатиме реалізація таких глобальних державних завдань.

Тому не випадково у Національній доктрині розвитку освіти в Україні у ХХІст., Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту в Україні виховання гармонійно розвиненої, морально і фізично здорової особистості визначено як завдання загальнонаціонального характеру. При цьому проблема розвитку фізичного виховання, фізичної культури і спорту розглядається як найбільш ефективний та економічно вигідний засіб профілактики захворювань, зміцнення генофонду і вирішення соціальних проблем.

Однак, як свідчать сучасні дослідження, останнє десятиліття характеризує тенденція погіршення стану здоров'я молодого покоління, зниження рівня його фізичної підготовленості. Це зумовлено насамперед складною екологічною ситуацією в країні, недооцінкою значення здорового способу життя та ролі фізичного виховання дітей у родині для зміцнення здоров'я нації. Водночас зниження рівня рухової активності учнів через перевантаженість шкільних навчальних планів і програм з одного боку та недостатнє використання форм і засобів зміцнення здоров'я в режимі навчального дня та в позаурочний час – з другого ще більше погіршують цю ситуацію.

Однією з вихідних умов реформування фізичного виховання є всебічне вивчення історико-культурної спадщини України, об'єктивна оцінка історичних реалій, виявлення прогресивних ідей, осмислення й усвідомлення надбань попередніх поколінь з питань фізичного виховання. Цінний досвід у цій галузі здобули середні навчальні заклади України на етапі зародження і формування вітчизняної теорії та практики фізичного виховання, тобто у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Про це свідчать роботи істориків дореволюційного періоду І.Альошинцева (1912), Д.Багалія (1912), Д.Міллера (1912), С.Сірополко (1880), Є.Шміда (1878) та інших, а також дослідження сучасних учених В.Боброва (1998), Р.Геворкяна (1975), І.Курляк (1997), Т.Лутаєвої (1998), М.Поліщук (1974), Г.Приходько (1999), В.Смирнова (1946), Л.Штефан (1997) та ін.

Окремі аспекти теорії і практики фізичного виховання учнівської молоді у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. висвітлено в роботах Я.Боднара (2002), О.Вацеби (1992), Ю.Грота (2002), Е.Дорошенка (2001), Н.Карпушко (1984), Б.Коверко (1997), Т.Кравчук (2004), А.Кухтія (2002), Р.Мозоли (1997), А.Окопного (2001), П.Погиби (1983), Є.Пристапи (1996). Але, як правило, в роботах сучасних вчених предметом дослідження був розвиток фізичного виховання на західно-українських землях (Я.Боднар, 2002; О.Вацеба, 1992; О.Винничук, 2001; В.Левків,

1997; Р.Мозола, 1997; Є.Пристапа, 1997). Досвід фізичного виховання у гімназіях Слобожанщини, яка до 1917 р. входила до складу Російської Імперії, дотепер залишається практично не вивченим.

Таким чином, об'єктивна потреба вдосконалення системи фізичного виховання в середніх навчальних закладах з метою зміцнення здоров'я молоді та прискорення подальшого суспільного розвитку України з одного боку і пошук нових шляхів вирішення проблеми з урахуванням творчого використання історичного досвіду – з іншого зумовили вибір теми дослідження: «Теорія і практика фізичного виховання гімназистів на Слобожанщині в другій половині XIX – на початку XX століття».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2001-2005 рр. Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму України за темою 2.3.5 “Методичні основи організаційно-управлінської діяльності суб'єктів управління фізичної культури і спорту регіонів України” (номер державної реєстрації U0101U006475).

Роль автора у розробці цієї теми полягала в нагромадженні та узагальненні фактографічного матеріалу, аналізі практики управління та організації фізичного виховання учнів гімназій у слобожанському регіоні в другій половині XIX – початку XX ст.

Тему дисертації затверджено вченою радою Харківської державної академії фізичної культури (протокол №4 від 28 грудня 2000 р.).

Об'єкт дослідження – фізичне виховання учнівської молоді в Україні.

Предмет дослідження – зміст, організаційні форми та умови реалізації завдань фізичного виховання учнів у слобожанських гімназіях у другій половині XIX – на початку XX ст.

Мета дослідження – вивчення теоретико-організаційних засад й узагальнення досвіду фізичного виховання гімназистів на Слобожанщині у другій половині XIX – на початку XX ст.

Завдання дослідження:

1. Виявити ступінь наукової розробки проблеми дослідження.
2. Проаналізувати офіційну політику в галузі фізичного виховання учнів гімназій у досліджуваній період.
3. Визначити тенденції розвитку педагогічної думки в галузі фізичного виховання учнів у другій половині XIX – на початку XX ст.
4. Узагальнити досвід фізичного виховання гімназистів на Слобожанщині у другій половині XIX – на початку XX ст.
5. Розробити шляхи творчого використання прогресивного досвіду фізичного виховання учнів другої половини XIX – початку XX ст. у сучасних умовах.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали:

- положення про діалектичну єдність і взаємозв'язок історії та сучасності, взаємозумовленість соціально-педагогічних явищ і необхідність вивчення в конкретноісторичних умовах;

- принципи науковості, історизму, єдності теорії і практики, об'єктивності, які дають можливість відтворити процес формування фізичної культури в Україні шляхом аналізу й систематизації фактографічного матеріалу;

- системний підхід, який дозволяє розглянути фізичне виховання учнів як соціальне явище, самостійну систему, що динамічно розвивається в загальному соціально-педагогічному процесі.

Теоретичною основою дисертаційного дослідження були наукові розробки, що відображають:

- розвиток фізичної культури в Україні на різних історичних етапах (Вацеба О., 1992; Винничук О., 2001; Воробей Г., 1997; Грот Ю., 2002; Кравчук Т., 2004; Кухтій А., 2002; Окопний А., 2001; Приступа Є., 1996; Сунік А., 1953; Трофим'як Б., 2002; Цьось А., 2005 та ін.);

- зародження та формування наукових основ і вітчизняної практики фізичного виховання учнівської молоді в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. (Боднар Я., 2002; Геворкян Р., 1975; Дорошенко Є., 2001; Карпушко Н., 1984; Пищелко О., 1982; Приходько Г., 1999 та ін.);

- розвиток системи середньої освіти в досліджуваний період (Альошинцев І., 1912; Багалій Д., 1912; Ганелін Ш., 1954; Лапчинська В., 1951; Міллер Д., 1912; Михайлова М., 1980 та ін.);

- регіональні особливості розвитку середньої освіти в Україні (Бабіна О., 2000; Бобров В., 1998; Курляк І., 1997; Левченко І., 2002; Лутаєва Т., 1997; Штефан Л., 1997 та ін.).

Методи дослідження: аналіз літературних джерел та документів, хронологічний, порівняльно-історичний, структурно-системний, актуалізації.

Джерела дослідження. У процесі роботи над дисертацією було вивчено архівні матеріали фондів:

- Центрального державного історичного архіву України (м. Київ): Ф.635 «Харківська губерньська училищна рада», Ф.705 «Управління попечителя Харківського учбового округу», Ф.707 «Управління попечителя Київського учбового округу», Ф.2162 «Канцелярія попечителя Харківського учбового округу»;

- Державного архіву Сумської області: Ф.2 «Сумська повітова земська управа», Ф.254 «Лебединська повітова училищна рада», Ф.256 «Лебединська чоловіча гімназія», Ф.347 «Сумська 1-а жіноча гімназія», Ф.348 «Сумська 2-а жіноча гімназія», Ф.354 «Сумська міська дума», Ф.759 «Ахтирська повітова земська управа»;

- Державного архіву Харківської області: Ф.45 «Харківська міська управа», Ф.264 «Харківська п'ята чоловіча гімназія», Ф.265 «Харківська перша чоловіча гімназія», Ф.266 «Дирекція народних училищ Харківської губернії», Ф.509

«Харківське товариство фізичного виховання і захисту дітей», Ф.512 «Валківське гімнастичне товариство «Сокол», Ф.639 «Харківська друга чоловіча гімназія», Ф.645 «Харківська жіноча гімназія А.С.Жолниренко», Ф.646 - Харківська приватна жіноча гімназія О.Г.Неверової», Ф.647 «Харківська приватна жіноча гімназія В.А.Пікуліної», Ф.654 «Валківська жіноча гімназія», Ф.661 «Зміївська жіноча гімназія», Ф.743 «Богодухівська жіноча гімназія» та ін.

Важливим джерелом інформації стали науково-педагогічні журнали: «Журнал Министерства народного просвещения» (1834-1917), «Русский педагогический вестник» (1857-1861), «Народная школа» (1869-1889), «Гимназия» (1888-1900), «Русская школа» (1890-1917), «Вестник воспитания» (1890-1917), «Образование» (1892-1909), «Наука и школа» (1915-1917), «Физическое образование и спорт» (1910), «Сокол» (1910-1914), медичний журнал «Спутник здоровья» (1898-1905), газети «Харьковские губернские ведомости» (1888-1916), «Южный край» (1914-1916), монографії досліджуваного періоду, сучасні наукові видання.

У процесі наукового пошуку було опрацьовано фонди Національної наукової бібліотеки України імені В.І.Вернадського, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В.Г.Короленки, Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В.П.Кирієвіча, Центральної російської бібліотеки (Росія, м.Москва), Центральної науково-педагогічної бібліотеки ім. К.Д.Ушинського (Росія, м.Москва).

Хронологічні межі дослідження – друга половина XIX – початок XX ст., тобто пореформенний період розвитку України. Нижня межа обрає як початок актуалізації питання про необхідність фізичного виховання учнів середніх навчальних закладів офіційною владою, прогресивною громадськістю і подальшою освітньою реформою 1864 р. Верхня межа (1917 р.) обумовлена соціально-економічною і політичною перебудовою держави та початком ліквідації тогочасної системи середньої освіти.

Наукова новизна дослідження:

– уперше розкрито специфіку формування системи організаційних форм (уроків гігієни, гімнастики, танців, рухливих перерв, прогулянок, екскурсій, “дач-колоній”, спортивних змагань, спортивних свят та ін.) і змісту фізичного виховання гімназистів Слобожанщини;

– уперше виявлено умови реалізації завдань фізичного виховання у слобожанських гімназіях (вирішення проблеми нестачі кваліфікованих учителів гімнастики; методичне забезпечення фізичного виховання; пошук джерел фінансування для будівництва та обладнання гімнастичних залів і майданчиків; медичне забезпечення та участь шкільних лікарів у процесі фізичного виховання);

– уведено до наукового обігу значну кількість нових фактів, теоретичних ідей, що ґрунтуються на фактичному матеріалі дослідження;

– доповнено відомості про офіційну політику в галузі фізичного виховання учнів у другій половині XIX – на початку XX ст.;

– узагальнено теоретичні доробки українських та закордонних учених досліджуваного періоду з питань фізичного виховання.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що отримані у процесі наукового пошуку положення та висновки впроваджено у навчальний процес Харківської державної академії фізичної культури в курси з навчальних дисциплін «Педагогіка» (акт впровадження від 21 квітня 2003 р.) та «Організація і методика масової фізичної культури» (акт впровадження від 20 жовтня 2005 р.). Матеріали дослідження можуть бути використані у процесі викладання і під час підготовки монографій, підручників і навчальних посібників з історії фізичної культури, теорії та методики фізичного виховання, розробки спецкурсів і спецсеминарів у фізкультурних навчальних закладах різного рівня акредитації, а також у практиці середніх навчальних закладів під час розробки навчальних програм та організації процесу фізичного виховання учнів.

Особистий внесок дослідника полягає в узагальненні досвіду фізичного виховання учнівської молоді в гімназіях Слобожанщини, накопиченого протягом другої половини XIX – початку XX ст.; введенні в науковий обіг нових, раніше неопублікованих даних і невідомих архівних документів (57 одиниць зберігання), які збагачують сучасні знання про історію становлення освітньої системи на Слобожанщині й розвиток фізичної культури в Україні у досліджуваний період. У роботах, виконаних у співавторстві особистий внесок дисертанта полягав у дослідженні організаційно-педагогічних і методичних аспектів фізичного виховання у гімназіях другої половини XIX – початку XX ст.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження розглядалися на засіданнях кафедри педагогіки і психології та кафедри менеджменту фізичної культури Харківської державної академії фізичної культури (2000-2006 рр.); обговорювалися у доповідях і повідомленнях на III, IV, V Міжнародних наукових конференціях студентів і аспірантів «Фізична культура, спорт і здоров'я» (м.Харків, 2001-2003), VI Міжнародному науковому конгресі «Сучасний олімпійський спорт і спорт для всіх» (Варшава, 2002), Всеукраїнській студентській науковій конференції, присвяченій 125-річчю від дня народження Г.Ващенко «Проблеми виховання учнівської молоді в педагогічній спадщині Г.Ващенко» (Тернопіль, 2003), Міжнародному науковому конгресі «Олімпійський спорт і спорт для всіх» (Київ, 2005).

Публікації. Основні положення і результати дослідження відображено у 13 наукових публікаціях (з них 9 одноосібних), що відображають зміст дисертації; 6 статей опубліковано в наукових фахових виданнях ВАК України.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (292), додатків (6). Зміст викладено на 160 сторінках основного тексту, який містить 6 таблиць, 2 рисунка. Загальний обсяг роботи – 191 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовано актуальність теми дослідження, її хронологічні рамки; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання; розкрито теоретико-методологічну і джерельну базу дослідження; висвітлено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів; наведено форми апробації результатів дослідження; показано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

У першому розділі **“Теоретико-методологічні засади та історіографія питання”** розкрито ступінь наукової розробки проблеми фізичного виховання учнівської молоді у другій половині XIX – на початку XX ст.

Дослідженням установлено, що перші наукові праці, які висвітлюють окремі аспекти теорії і практики фізичного виховання учнівської молоді, почали з'являтися у другій половині XIX ст. (Альошинцев І., 1912; Багалій Д., 1912; Демков Н., 1914; Кангерєв П., 1914; Лєсгафт П., 1894; Мединський Є., 1938; Міллер Д., 1912).

У дисертації виявлено й охарактеризовано напрями сучасного наукового пошуку з досліджуваної проблеми, а саме: формування і розвиток історії фізичної культури (Сунік А., 1953); теоретико-методичні й організаційно-правові основи фізичного виховання в дореволюційний період (Карпушко Н., 1984; Паталов Г., 1975), фізичне виховання і спорт в Росії до 1917 р. (Геворкян Р., 1975; Цуркан К., 1966; Чернова С., 1952), регіональні особливості розвитку фізичного виховання і спорту на західно-українських землях (Бюднєв Я., 2002; Ващеба О., 1992; Винничук О., 2001; Конєрко І., 1997; Курняк І., 1997; Левків В., 1997; Мажола Р., 1997; Оконний А., 2001; Приветуна Є., 1997; Ступарик С., 1995 та ін.), на Харківщині (Грот Ю., 2002; Олійник М., 2002; Приходько Г., 1999 та ін.).

У низці робіт проблема фізичного виховання учнівської молоді розглядалася у контексті розвитку науково-педагогічної думки й системи освіти до 1917 р., а саме формування початкової освіти (Заволока Н., 1972; Кокосш В., 1972; Поліщук М., 1974), народної освіти (Золотухіна С., 1997; Прокопенко І., 1990), середньої комерційної освіти (Трикоз В., 1978), класичної освіти (Бобров В., 1998; Курляк І., 1997; Сірополко С., 1880); реформування системи середньої освіти (Ганелін Ш., 1954; Козлова Г., 2000; Константінов М., 1956; Колихалов Д., 1999; Лутаєва Т., 1998; Михайлова М., 1966; Смірнов В., 1946; Штефан Л., 1997 та ін.); розвитку жіночої середньої освіти в Україні і Росії (Лапчинська В., 1951; Лутаєва Т., 1997; Христофорова Н., 1998 та ін.).

Однак роботи, пов'язані з історичними аспектами формування фізичного виховання учнівської молоді в Слобідському краї, у загальному фонді наукових досліджень становлять невелику частину. Лише окремі питання було розглянуто в дисертаційних роботах і публікаціях різних років Д.Багалія (1912), Ю.Грота (2002), Д.Міллера (1912), М.Олійника (2002), Г.Приходько (1999), Л.Штефан (1997) та інших авторів, що, не дає можливості відтворити цілісну картину формування теорії і практики фізичного виховання на Слобожанщині у другій половині XIX – на

початку ХХ ст. і тим самим розкриває широкі перспективи для майбутніх досліджень.

У другому розділі **“Методи й організація дослідження”** подано характеристику методів та організації дослідження. У дисертації показано, що дослідження відбулося чотирма етапами: на першому (жовтень – грудень 2000 р.) було визначено ступінь наукової розробки проблеми, окреслено хронологічні межі дослідження, на другому (2001 – 2003 рр.) було зроблено пошук перспективної та ретроспективної бібліографії, аналіз історичних джерел за темою дослідження, на третьому (2003 – 2004 рр.) було проаналізовано, систематизовано та узагальнено зібраний матеріал, зроблено висновки відповідно до завдань дослідження, на четвертому (2004 – 2005 рр.) було оформлено результати дослідження, основні з яких введено в навчальний процес Харківської державної академії фізичної культури; проведено підготовку до захисту.

Протягом усіх етапів дослідження його результати публічно обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки та психології, кафедри менеджменту фізичної культури Харківської державної академії фізичної культури, на всеукраїнських та міжнародних конференціях і конгресах.

У третьому розділі **“Теоретичні й організаційні засади фізичного виховання учнів гімназій на Слобожанщині в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.”** висвітлено особливості становлення системи гімназійної освіти на Слобожанщині, проаналізовано офіційну політику в галузі фізичного виховання учнів гімназій та розкрито проблему фізичного виховання учнівської молоді в педагогічній думці другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

У дисертації на підставі аналізу поглядів давньогрецьких філософів (Сократ, Платон, Арістотель), гуманістів епохи Відродження (Ф.Рабле, П.Верджеріо, М.Веджіо, М.Монтень та ін.), представників французького Просвітництва (Д.Локк, Ж.Ж.Руссо, І.Базедов) простежено еволюцію ідеї гармонійного розвитку особистості на різних історичних етапах, унаслідок чого виявлено, що будь-яке суспільство вважало фізичне виховання необхідною умовою на шляху всебічного вдосконалення людини.

На початку ХІХ ст. представники західноєвропейської педагогічної думки (І.Песталоцци, Ф.Фребель, А.Дистверг, Г.Спенсер та ін.) збагатили ідею фізичного виховання особистості, визнавши фізичну підготовку обов’язковою та необхідною для досягнення успіху в житті.

У ході наукового пошуку з’ясовано, що процес зародження і формування вітчизняної теорії фізичного виховання прийшовся на період з другої половини ХІХ – початку ХХ ст., що було зумовлено: розвитком психолого-педагогічної і медичної науки під впливом досягнень західної думки; інтенсивним розвитком теорії і практики фізичного виховання за кордоном і активним проникненням цих ідей у країну; погіршенням стану здоров’я учнівської молоді через низьку рухову активність, надмірну розумову навантаженість і, найчастіше, невідповідність

навчальних закладів елементарним санітарно-гігієнічним нормам, неадекватним рівнем фізичної підготовленості армії та низькою іншою причиною соціально-економічного й політичного характеру.

Варто відзначити, що саме стурбованість станом здоров'я учнів, бажання вдосконалити навчальний процес середніх шкільних закладів спонукали представників прогресивної педагогічної і медичної думки до розробки теоретичних питань фізичного виховання. Саме гімназії стали місцем утворення цих ідей у практику.

Методологічною основою створення теорії фізичного виховання були три наукові течії, що виділилися у 50-60-х рр. XIX ст.: загальношкільського виховання (К.Ушинський, М.Пирогов, П.Каптерев, П.Лесгафт та ін.); вільного виховання (Л.Толстой, К.Вентцель, С.Шацький та ін.); релігійно-морального виховання (С.Рачинський, С.Миропольський, М.Бердяев та ін.). Висуваючи принципово різні виховні цілі та методи їх досягнення, представники цих течій визнавали єдність духовної і фізичної природи людини як невід'ємну умову формування гармонійно розвиненої особистості.

У дисертації показано, що педагоги, звернувши особливу увагу на проблему фізичного виховання особистості, насамперед, розпочали інтенсивно вивчати досвід інших країн, зокрема Швеції, Німеччини, Англії, Франції, Чехії, США, де у ті роки вже існували гімнастичні системи, які використовувалися в різних навчальних закладах і гімнастичних товариствах.

Особливий акцент у роботі зроблено на внесок у розвиток теорії фізичного виховання педагогів і лікарів О.Анохіна, О.Бутовського, І.Боберського, Г.Ващенко, О.Вереніуса, І.Дементьєва, М.Демкова, П.Лесгафта, С.Миропольського, Є.Покровського, П.Редкіна, К.Ушинського, П.Юркевича. Підкреслено, що між ними виникали жорсткі дискусії та суперечки щодо завдань, принципів, методів, засобів, організаційних форм, які мають бути в основі національної системи фізичного виховання. При цьому, їхні погляди часто не збігалися: окремі педагоги вважали що пріоритет повинно віддати закордонним гімнастичним системам (німецькій, шведській, сокільській), інші відстоювали національні традиції фізичної культури. Незважаючи на це, більшість педагогів, лікарів, суспільних діячів (О.Анохін, І.Боберський, Г.Ващенко, О.Духнович, П.Юркевич та ін.) сходилися на думці, що національна система фізичного виховання мусить увібрати в себе найкращий вітчизняний і закордонний досвід; питання про її розробку з урахуванням менталітету, історичних передумов та актуальних вимог тих років залишалися довгі роки відкритим.

Проведене дослідження показало, що з початку XIX ст. на Слобожанщині почала формуватися система середньої освіти. Першу Харківську гімназію було засновано у 1805 р. при Харківському університеті (1805). Вивчення офіційних документів, які регламентували діяльність гімназій, показало, що перші гімназії підпорядковувалися Міністерству народної освіти та діяли згідно зі статутами й

положеннями. З другої половини XIX ст. кількість державних гімназій на Слобожанщині постійно зростала, але не задовольняла попит усіх, хто бажав до них вступити. Так, наприкінці XIX ст. поряд з державними гімназіями почали засновуватися громадські та приватні середні навчальні заклади. На території України та у місті Харкові було відкрито одні з перших та найбільш відомих у державі гімназій, які відрізнялись високим рівнем навчання, спрямованого на гармонійний розвиток дітей та підлітків (1-ша та 2-га Харківські гімназії, Харківська жіноча гімназія Д.Д.Оболенської, Олександрівська Сумська гімназія, Ахтирська 6-класна прогімназія та ін.).

Як свідчить проведене дослідження, з другої половини XIX ст. завдяки зусиллям суспільно-педагогічного руху помітно активізувалася робота уряду в напрямку реформування системи середньої освіти. З'ясовано, що кожен новий статут не лише істотно доповнював попередній щодо внутрішнього життя гімназій та прогімназій, але й вносив певні зміни в організацію фізичного виховання учнів.

У дисертації на підставі вивчення офіційних документів (циркуляри, постанови, інструкції та розпорядження Міністерства народної освіти) проаналізовано та систематизовано політику державної влади щодо фізичного виховання гімназистів. Так, починаючи з другої половини XIX ст., особливу увагу влада приділяла введенню різноманітних урочних та позаурочних форм фізичного виховання в режимі навчального дня, організації активного відпочинку і дозвілля гімназистів у позашкільний час, проведенню рекреаційно-оздоровчих заходів під час канікул, створенню необхідних умов для реалізації завдань фізичного виховання учнів, зокрема кадрового, науково-методичного, медичного, матеріально-технічного, фінансового забезпечення.

Таким чином, у розділі доведено, що протягом досліджуваного періоду в країні завдяки активізації суспільно-педагогічного руху формувалася система фізичного виховання, теоретичні розробки з фізичного виховання поступово впроваджувалися у систему середньої освіти, яка активно розвивалася на Слобожанщині з другої половини XIX ст.

У четвертому розділі **“Досвід фізичного виховання гімназистів на Слобожанщині в другій половині XIX – на початку XX ст.”** на основі вивчення таузагальнення багатьох джерел, зокрема архівних матеріалів, розкрито зміст і організаційні форми фізичного виховання гімназистів у шкільній та позашкільній практиці Слобожанщини; показано умови реалізації завдань фізичного виховання в гімназіях; окреслено шляхи реалізації прогресивного досвіду фізичного виховання учнів у навчально-виховній практиці сучасної школи.

Вивчення досвіду роботи гімназій другої половини XIX – початку XX ст. за архівними та історико-педагогічними джерелами дало можливість виявити динаміку використання різних організаційних форм у процес фізичного виховання гімназистів Слобожанщини.

У 50-х рр. XIX ст. було зроблено перші спроби ввести фізичне виховання у практику слобожанських гімназій. Воно охоплювало гігієнічні аспекти життєдіяльності учнів: у зміст уроку гігієни були введені як теоретичні знання про основи здорового способу життя, так і окремі фізичні вправи шведської і німецької гімнастики, рухливі ігри. Згодом почали проводити прогулянки й екскурсії, які вважалися формами активного відпочинку, сприяли формуванню пізнавальних інтересів та інтелектуальних знань гімназистів.

Починаючи з 90-х рр. XIX ст., уряд і місцева влада визнали необхідність фізичного виховання для збереження здоров'я гімназистів. У ці роки офіційна влада визначила урок гімнастики як обов'язковий предмет в усіх середніх навчальних закладах. На рубежі XIX – XX ст. особливу увагу було звернено на фізкультурно-оздоровчу роботу (рухливі перерви, прогулянки, екскурсії); у гімназіях та прогімназіях тривалість уроків скоротили та збільшили перерви для фізичних рекреацій; керівництво навчальних закладів почало організовувати шкільні сніданки; при гімназіях відкривалися “дачі-колонії” для відпочинку в період канікул; відбувалося стимулювання гімназистів до самостійних занять різноманітними видами спорту під наглядом батьків.

Дослідження показало, що з 1910 р. помітно зросла популярність спортивно-патріотичного руху серед слобожанських гімназистів. Великою популярністю серед гімназистів користувалися заняття у фізкультурно-спортивних товариствах; максимального розвитку серед учнівської молоді набув сокільський рух. На уроках фізичного виховання в чоловічих і жіночих гімназіях запроваджували сокільську гімнастику, організовували гуртки з сокільської гімнастики, одним з основних завдань яких була підготовка команд до змагань і показових виступів.

Проведене дослідження дозволило встановити особливості організаційних форм і засобів фізичного виховання у гімназіях Слобожанщини. Першими організаційними формами, у процесі запровадження яких розв'язувалися завдання фізичного виховання, стали уроки гігієни, уроки танців, заняття ручною працею, а також гра на музичних інструментах, оскільки саме ця діяльність, на думку сучасників, сприяла фізичному розвитку учнівської молоді. Перші фізичні вправи (рухливі ігри, елементи шведської та німецької гімнастики) як спеціально організовані рухові дії почали вводити у зміст уроків гігієни.

Фактично першими самостійними організаційними формами фізичного виховання гімназистів Слобожанщини були прогулянки й екскурсії, які з початку введення користувалися великою популярністю серед учнів та отримали визнання з боку педагогів. Особливістю шкільних прогулянок та екскурсій досліджуваного періоду було: вирішення комплексу навчально-виховних завдань (оздоровчих, освітніх, виховних); обов'язкове та регулярне проведення (7 разів на рік); участь у їх організації та проведенні всього педагогічного колективу; різноманітність програм проведення (пішохідні походи; дальні поїздки з рухливими та спортивними іграми на привалах; відвідування музеїв, виставок, заводів, фабрик, майстерень та ін.).

Найбільшої популярності у слобожанських гімназіях прогулянки та екскурсії набули на початку XX ст., особливо це стосувалося дальніх екскурсій в межах країни (м. Москва, м. Нижній-Новгород, м. Святогорськ, м. Сімферополь та ін) та закордон (м. Прага), які найчастіше проводилися під час літніх канікул, коли припинявся навчальний процес (Богодухівська жіноча гімназія, Харківська гімназія Неверової, 1-ша Харківська гімназія та ін.).

Вивчення архівних матеріалів та офіційних документів дозволило встановити, що перші спроби уряду ввести урок гімнастики були зроблені у 1864 р. з прийняттям “Статуту гімназій та прогімназій”. Однак далеко не всі гімназії на Слобожанщині мали необхідні для цього умови. Тому з метою збереження здоров’я гімназистів у шкільну практику почали вводитися рухливі ігри та фізичні вправи під час перерв між уроками (рекреації), проведення яких не передбачало значних організаційних перетворень і умов.

Великого значення рухливі перерви та ігри на свіжому повітрі, які сприяли оздоровленню й активному відпочинку гімназистів, набули в останній чверті XIX – на початку XX ст.: для їх проведення офіційно було скорочено час навчальних занять (циркуляр Міністерства народної освіти (1876), циркуляр по Харківському навчальному округу (1902)), а велика перерва після 3-го уроку збільшилася до 30 хвилин і включала рухливі ігри, стройові вправи, “городки”, кеглі (залежно від матеріально-технічних умов гімназії), а у дворах гімназій спеціально обладнували спортивні майданчики. Заняття фізичними вправами обов’язково проводилися під керівництвом педагогічного персоналу гімназії.

Вивчення звітів слобожанських гімназій та численних публікацій у періодичних виданнях дозволило встановити, що, незважаючи на розпорядження офіційної влади, у багатьох гімназіях Слобожанщини довгий час не були введені заняття фізичними вправами через відсутність необхідних умов (Валківська Романівська жіноча гімназія, Зміївська Земська Олександрівська жіноча прогімназія, Сумська жіноча гімназія Н.Г.Кудрявцевої та ін.).

Однак у регіоні існували й такі середні навчальні заклади, як правило, приватні (Харківська гімназія Н.Я.Грегорцевич, Харківська Вознесенська жіноча гімназія при євангелієво-лютеранській церкві та ін.), у яких ще наприкінці XIX ст. було створено відносно сприятливі умови навчання, впроваджувалися різні форми фізичного виховання, включаючи заняття гімнастикою і танцями. Такі гімназії, як свідчать дослідження, брали участь у виставках і конкурсах державного та міжнародного рівнів на звання кращої гімназії. Однією з таких гімназій була Харківська жіноча гімназія Д.Д.Оболенської, визнана у 1893 р. гідною срібною медалі за результатами Всеросійської виставки середніх навчальних закладів за високий рівень організації навчального процесу і фізичного виховання.

У ході дослідження з’ясовано, що обов’язковий урок гімнастики почав з’являтися у програмах слобожанських гімназій на початку XX ст. Його зміст, як правило, складався зі стройових вправ, шведської, німецької, а пізніше соціальної

гімнастики (1-ша Харківська гімназія, 3-я Харківська гімназія, Харківська жіноча гімназія Д.Д.Оболенської, Сумська Олександрівська гімназія, Ахтирська 6-класна прогімназія, Ізюмська жіноча прогімназія та ін.).

Однією з характерних особливостей фізичного виховання учнів на Слобожанщині досліджуваного періоду було введення військової гімнастики у зміст фізичного виховання в усіх чоловічих навчальних закладів. Це було зумовлене, перш за все тим, що протягом другої половини XIX – початку XX ст. Росія, до складу якої входили східноукраїнські землі, брала участь у чотирьох війнах, а офіційна влада розглядала школу як основну базу підготовки резерву для армії.

На початку XX ст. Попечитель Харківського навчального округу П.Соколовський та керівництво середніх навчальних закладів велику увагу приділяли оздоровленню, рекреації та відновленню гімназистів під час літніх канікул. Для цього при гімназіях почали відкривати дачі-колонії, їх метою був фізичний, розумовий, естетичний розвиток учнів (1-ша та 2-га Харківські гімназії).

Установлено, що на початку XX ст. турботу про фізичний розвиток і фізичне виховання учнів у Слобожанському регіоні виявляла не тільки офіційна влада і педагогічні колективи навчальних закладів, але й гімнастичні громади, що з'явилися у той час. Вони фінансували розвиток і популяризацію різних видів спорту на Слобожанщині, засновували спортивні гуртки, проводили змагання, огляди, гімнастичні свята, тобто проводили фізкультурно-оздоровчу і спортивну роботу з залученням гімназистів (Харківське товариство фізичного виховання і захисту дітей, Харківське гімнастичне товариство, Товариство аматорів велосипедної їзди, Валківське товариство «Сокіл» та ін.).

Дослідженням встановлено, що на початку XX ст. і до 1917 р. основним засобом фізичного виховання учнів у Слобожанському регіоні була сокільська гімнастика. Її популяризації значною мірою сприяло проведення у м.Харкові щорічних традиційних змагань із сокільської гімнастики серед учнів середніх навчальних закладів. Команди гімназистів, які брали у них участь, з'їжджалися з різних міст. Для проведення цього заходу попечитель Харківського навчального округу П.Соколовський розробив спеціальну програму, яка складалася з обов'язкових (десятиборство командне, п'ятиборство командне та індивідуальне, вправи на приладах) та вільних вправ (для загального виступу, з палицями, для жінок), містила жорсткі вимоги до складу команди, її форми й обладнання. Ці спортивні змагання широко висвітлювалися в регіональній і центральній пресі.

У ході дослідження з'ясовано, що у другій половині XIX – на початку XX ст. на Слобожанщині відчувалася гостра нестача вчителів фізичного виховання. Це було пов'язано насамперед з тим, що до початку XX ст. у регіоні не здійснювали підготовки спеціалістів з фізичного виховання. Курси з підготовки вчителів гімнастики, засновані при Управлінні Харківського навчального округу, зробили свій перший випуск лише у 1914 р. Через це до проведення занять фізичними вправами у гімназіях залучали військових, лікарів, класних наставників, які не мали

фахової освіти. Деякі приватні гімназії мали можливість запрошувати вчителів-іноземців, зокрема фахівців з німецької, шведської, а пізніше - сокільської гімнастики. Відомі факти, коли вітчизняні педагоги їхали за кордон, у Європу, для одержання спеціальної фізкультурної освіти. Наприклад, учитель гімнастики 1-ї Харківської гімназії М.Вильгальм закінчив курси Берлінського гімнастичного товариства, а потім склав іспит в Одеській гімнастичній школі.

Як свідчить дослідження, особливістю організації фізичного виховання у слобожанських гімназіях дореволюційного періоду було тісне співробітництво вчителів гімнастики і шкільних лікарів. До початку XX ст. у багатьох гімназіях Харківського навчального округу шкільні лікарі не лише стежили за станом здоров'я гімназистів, але й брали участь у проведенні уроків гімнастики, рухливих перерв, ігор та екскурсій (Харківська жіноча гімназія Д.Д.Оболенської, Богодухівська жіноча гімназія тощо).

Однією з причин, через які фізичне виховання зазнало складності на шляху введення в практику гімназій досліджуваного періоду, було недостатнє матеріально-технічне забезпечення й фінансування. У другій половині XIX ст. держава практично не виділяла кошти для підтримки фізичного виховання в середніх навчальних закладах. Усі витрати поклалися на керівництво гімназій. Лише згодом уряд почав виділяти кошти на проведення оздоровчих заходів та заробітну платню вчителям. Через брак фінансування перед керівниками гімназій виникали проблеми створення матеріально-технічної бази: затримувалися та зупинялися будівельні й ремонтні роботи у приміщеннях для занять гімнастикою і фізичними вправами; не оснащувалися спортивні споруди; відкладалася купівля необхідного обладнання та інвентарю. Нерідко гімназисти самі виробляли необхідний спортивний інвентар на уроках ручної праці. Проблему недостатнього фінансування фізичного виховання у слобожанських гімназіях, не рідко, досить успішно вирішували, завдяки допомозі громадських організацій, приватних осіб (меценатів), батьків гімназистів, а також складання ділових взаємовигідних угод з різними установами.

Не менш актуально поставало питання про брак науково-методичного забезпечення фізичного виховання гімназистів: відчувалася відсутність єдиних навчальних програм з фізичного виховання і спеціальної літератури. Фактично у той час існувала лише програма з гімнастики для чоловічих навчальних закладів (1889) та інструкція до неї, спрямована на підготовку гармонійно розвинутої особистості, готової до подальшого життя та несення "військової повинності". На початку XX ст. з ростом інтересу до проблем фізичної культури і спорту в країні зростає кількість публікацій, монографій, методичних посібників вітчизняних та закордонних авторів з цієї проблеми. Найчастіше думки та наукові нотатки провідних учених, педагогів, лікарів, представників культури і мистецтва, військовиків, громадських діячів можна було зустріти на сторінках періодичної преси тих років ("Вестник

воспитания”, “Русская школа”, “Спутник здоровья”, “Народная школа”, “Русский педагогический вестник”, “Сокол” та ін.), які передплачували бібліотеки гімназій.

Отже, у досліджуваний період, фізичне виховання стало невід’ємною частиною змісту освіти у гімназіях Слобожанщини. У шкільній та позашкільній практиці середніх навчальних закладів було накопичено значний досвід з організації фізичного виховання, який потребує об’єктивної оцінки та критичного переосмислення для творчого використання в сучасних умовах.

Результати дослідження можуть бути використані для удосконалення фізичного виховання учнів у сучасній школі, а саме:

- надання більшої автономії і свободи школам у розробці навчальних програм і підборі засобів фізичного розвитку з урахуванням матеріально-технічних і кадрових можливостей і традицій школи;
- відновлення й розширення змісту освіти з фізичної культури за рахунок упровадження сучасних і цікавих для дітей та молоді засобів: елементів різних сучасних гімнастичних систем, танців, спортивних ігор, народних ігор і забав;
- зміцнення міжпредметних зв’язків фізичної культури з валеологією, основами безпеки життєдіяльності, біологією, трудовим навчанням, музикою і т.п.;
- проведення фізкультурних вечорів, вікторин, конкурсів, свят фізкультурної спрямованості;
- створення піклувальних рад навчальних закладів і їх оформлення на законодавчому рівні, яке б закріплювало пільги організаціям, підприємствам і приватним особам, що входять до складу ради, за надання безоплатної допомоги освітнім установам.

У п’ятому розділі “Аналіз і узагальнення результатів дослідження” підсумовано отримані результати дані, обґрунтовано закономірності розвитку системи фізичного виховання гімназистів Слобожанщини у другій половині XIX – на початку XX ст.

ВИСНОВКИ

1. Дослідженням виявлено, що фізичне виховання учнівської молоді у гімназіях Слобожанщини в означених хронологічних межах являло собою цілісну педагогічну систему, структура, зміст і шляхи реалізації якої було спрямовано на зміцнення здоров’я та оволодіння руховими вміннями й навичками, розвиток фізичних якостей. Передумовами формування і розвитку системи фізичного виховання в середніх навчальних закладах був розвиток громадсько-педагогічного руху на підтримку ідеї здорового способу життя учнів, активна діяльність педагогів, лікарів та громадських діячів у галузі фізичного виховання та освітні реформи другої половини XIX – початку XX ст.

2. Виявлено, що методологічною основою теорії фізичного виховання, яка створювалася на території України, починаючи з середини XIX ст., стали: концепції

загальнонародського (К.Ушинський, М.Пирогов, П.Каптерев, П.Лесгафт та ін.), вільного (Л.Толстой, К.Вентцель, С.Шацкий та ін.), релігійно-морального (С.Рачинський, С.Миропольський, М.Бердяев та ін.) виховання особистості; наукові розробки в галузі медицини, гігієни, психології, а також закордонні методики фізичного виховання (німецька, шведська, сокільська гімнастика та ін.). Узагальнено погляди окремих педагогів, лікарів, громадських діячів (О.Анохін, О.Бутовський, І.Боберський, Г.Ващенко, Є.Дементьев, М.Демков, П.Каптерев, В.Краєвський, П.Лесгафт, С.Миропольський, Є.Покровський, П.Редкін, К.Ушинський, П.Юркевич та ін.), які вплинули на створення вітчизняної системи фізичного виховання учнів, а саме систематизацію її основних принципів, форм, засобів і методів.

3. Доведено, що офіційна політика в галузі фізичного виховання учнів середніх навчальних закладів здійснювалася за такими напрямками: 1) уведення фізичного виховання в режим навчального дня; 2) упровадження рекреаційних неурочних форм занять; 3) організація активного відпочинку і дозвілля учнів у позашкільний час; 4) проведення фізкультурно-оздоровчих заходів під час канікул; 5) створення необхідних умов для реалізації завдань фізичного виховання учнів.

4. Узагальнено досвід і встановлено характерні риси фізичного виховання учнів слобожанських гімназій:

- взаємозв'язок освітніх (уроки гігієни, танців, гімнастики, екскурсії і т.д.) і оздоровчих (рухливі перерви, прогулянки, гарячі сніданки, різні форми фізичного виховання в позаурочний час і в період канікул і т.д.) організаційних форм фізичного виховання;

- пріоритетність освітньої спрямованості процесу фізичного виховання, що сприяло одержанню гімназистами не лише практичних рухових умінь і навичок, а й необхідних теоретичних знань з гігієни, здорового способу життя, краєзнавства, професійної підготовки тощо;

- широке застосування у змісті фізичного виховання німецької, шведської, а пізніше сокільської гімнастик поряд з рухливими іграми, військовою гімнастикою й елементами різних видів спорту;

- нерівномірність введення різних форм фізичного виховання в навчально-виховний процес слобожанських гімназій через відсутність у багатьох з них необхідних умов: кадрового, науково-методичного, матеріально-технічного, фінансового забезпечення.

5. У ході дослідження виявлено, що формування системи фізичного виховання гімназистів на Слобожанщині у другій половині XIX – на початку XX ст. пройшло довгий шлях від введення у 50-х рр. XIX ст. окремих засобів фізичного виховання (фізичних вправ, танців, гігієнічних чинників) у шкільну практику до активного розвитку фізкультурно-спортивного руху серед гімназистів на початку XX ст.

6. Актуалізовано для сьогодення позитивний досвід фізичного виховання гімназій Слобожанщини другої половини XIX – початку XX ст., а саме: надання

більшої автономії і свободи школам у розробці навчальних програм; розширення змісту освіти з фізичного виховання за рахунок сучасних гімнастичних систем, танців, спортивних та народних ігор, забав; використання широкого кола рекреаційних заходів та форм фізичного виховання освітньої спрямованості (фізкультурні вечори, вікторини, конкурси, фізкультурні свята); зміцнення міжпредметних зв'язків фізичної культури з іншими навчальними дисциплінами (валеологією, основами безпеки життєдіяльності, біологією, трудовим навчанням, музикою тощо); створення піклувальних рад навчальних закладів.

Проведене дослідження не висвітлює всю багатогранність проблеми. Подальшого поглибленого вивчення потребують регіональні аспекти розвитку фізичної культури і спорту в Україні, особливості фізичного виховання учнів в навчальних закладах різного типу, розвиток теоретичних ідей і практичних починань видатних діячів фізичної культури України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Бондарь А.С. Научно-медицинский журнал «Спутник здоровья» (1898-1905 гг.) о проблеме физического воспитания личности // Педагогика, психология та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. / За ред. С.С.Єрмакова. – Х., 2001. – №7. – С. 46 – 48.
2. Бондарь А.С. Педагогические взгляды П.Ф.Каптерева (1849 – 1922) на проблему физического воспитания личности // Педагогика, психология та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: Зб. наук. пр. / За ред. С.С.Єрмакова. – Х., 2001. – №28. – С. 71 – 74.
3. Бондарь А.С. Становление физической культуры как учебного предмета в содержании отечественного гимназического образования в XIX в. // Слобожанський науково-спортивний вісник. – Х., 2002. – Вип. 5. – С. 199 – 201.
4. Бондарь А.С. Особенности содержания и форм физического воспитания учащихся гимназий г. Харькова в начале XX в. // Слобожанський науково-спортивний вісник. – Х., 2003. – Вип. 6. – С. 14 – 18.
5. Бондарь А.С. Особенности кадрового обеспечения в гимназиях Слобожанщины в начале XX в. // Слобожанський науково-спортивний вісник. – Х., 2003. – Вип. 7. – С. 28 – 30.
6. Бондарь А.С. Рекреационные формы физического воспитания гимназистов Слобожанщины во второй половине XIX – начале XX вв. // Слобожанський науково-спортивний вісник. – Х., 2005. – Вип. 8. – С. 320 – 322.
7. Бондарь А.С., Приходько Г.І. Особливості фізичного виховання учнів в гімназіях різних регіонів України в кінці XIX – на початку XX ст. // Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні: Зб. наук. ст. – Рівне, 2003. – Ч. 1. – С. 39 – 43.

8. Бондарь А.С. Педагогические взгляды П.Ф.Каптерева (1849 – 1922) на проблему физического воспитания личности // Фізична культура, спорт та здоров'я: Матеріали III Міжнар. наук. конф. студ. та аспірантів. – Х., 2001. – С. 20 – 21.

9. Бондарь А.С. К вопросу о содержании физического воспитания в гимназическом образовании России во второй половине XIX века // Фізична культура, спорт та здоров'я: Матеріали IV Міжнар. наук. конф. студ. та аспірантів – Х., 2002. – С. 14.

10. Бондарь А.С., Приходько А.И. Организационные формы и средства физического воспитания учащихся в гимназиях г. Харькова в начале XX в. // Фізична культура, спорт та здоров'я: Матеріали V Міжнар. наук. конф. студ. та аспірантів. – Харків: ХДАФК, 2003. – С. 20.

11. Бондар А. Проблеми фізичного виховання особистості у педагогічній спадщині Г.Г.Ващенко (1878-1967 рр.) // Проблеми виховання учнівської молоді в педагогічній спадщині Г.Ващенко: Матеріали всеукр. студ. конф. з нагоди 125-річчя від дня народження Г.Ващенко. – Т., 2003. – С. 68 – 74.

12. Бондарь А.С., Приходько А.И. Физическое воспитание в гимназиях Слобожанщины в конце XIX – начале XX вв. // Олімпійський спорт і спорт для всіх: Міжнар. наук. конгр. – К., 2005. – С. 41.

13. Бондарь А., Приходько А. К вопросу о состоянии историко-педагогических исследований по проблеме физической культуры и спорта в Украине // Physical education and sport: Sixth International Scientific Congress «Modern Olympic Sport and Sport for All». – Warsaw: Scientific publishers PWN, 2002. – Quarterly. – Vol. 46. – Suppl. №1. – Part 2.–P. 70 – 71.

АНОТАЦІЇ

Бондар А.С. Теорія і практика фізичного виховання гімназистів Слобожанщини у другій половині XIX – початку XX ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання і спорту за спеціальністю 24.00.02 – фізична культура, фізичне виховання різних груп населення. – Львівський державний університет фізичної культури, Львів, 2006.

Дисертацію присвячено розгляду історико-педагогічних засад формування системи фізичного виховання гімназистів Слобожанщини у другій половині XIX – на початку XX ст. Здійснено спробу цілісного аналізу стану фізичного виховання в слобожанських гімназіях досліджуваного періоду: визначено динаміку фізичного виховання в шкільну та позашкільну практику; розкрито особливості організаційних форм і змісту фізичного виховання; вивчено умови реалізації завдань фізичного виховання (кадрове, науково-методичне, матеріально-технічне, фінансове, медичне

забезпечення); проаналізовано офіційну політику в галузі фізичного виховання учнів в Україні. У дослідженні обґрунтовано шляхи творчого використання позитивного досвіду з фізичного виховання гімназій Слобожанщини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. у сучасних умовах.

Ключові слова: історико-педагогічні засади, фізичне виховання, завдання фізичного виховання, засоби, форми та зміст фізичного виховання, умови, гімназійна освіта, гімназисти, Слобожанщина другої половина ХІХ – початку ХХ ст.

Бондарь А.С. Теория и практика физического воспитания гимназистов Слобожанщины во второй половине XIX – начале XX вв. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук по физическому воспитанию и спорту по специальности 24.00.02 – физическая культура, физическое воспитание разных групп населения. – Львовский государственный университет физической культуры, Львов, 2006.

Диссертация посвящена рассмотрению историко-педагогического аспекта проблемы формирования системы физического воспитания учащейся молодежи в Украине, в частности, изучению теоретико-организационных основ и обобщению опыта физического воспитания гимназистов на Слобожанщине во второй половине ХІХ – начале ХХ вв. В работе осуществлена попытка целостного анализа состояния физического воспитания в слобожанских гимназиях в исследуемый период. Показано, что формирование системы физического воспитания в средних учебных заведениях Слобожанщины было обусловлено ростом государственной и общественной активности в вопросах укрепления здоровья учащихся; необходимостью подготовки резервов для армии; развитием теории и практики физического воспитания за рубежом и в нашей стране и т.п.

Выявлено, что официальная политика в области физического воспитания учащихся средних учебных заведений осуществлялась по таким направлениям: 1) введение физического воспитания в режим учебного дня; 2) внедрение рекреационных неурочных форм занятий; 3) организация активного отдыха учащихся и досуга детей во внешкольное время; 4) проведение физкультурно-оздоровительных мероприятий во время каникул; 5) создание необходимых условий для реализации задач физического воспитания учащихся, в частности кадрового, научно-методического, материально-технического, финансового, медицинского обеспечения.

В диссертации показана динамика введения различных форм физического воспитания в школьную и внешкольную практику слобожанских гимназий (уроки гигиены, танцев, гимнастики, подвижные перемены, прогулки, экскурсии, «дачи-колони», занятия военной гимнастикой, занятия в спортивных кружках, спортивные праздники и соревнования и т.д.) и раскрыты особенности их содержания. Освещен опыт внедрения форм активного отдыха в школьную и

внешкольную практику гимназий Харькова, Сумм, Лебедина, Охтырки, Валок, Богодухова и др.

Установлено, что характерными особенностями физического воспитания учащихся слобожанских гимназий исследуемого периода были: взаимосвязь образовательных (уроки гигиены, танцев, гимнастики, экскурсии и т.д.) и оздоровительных (подвижные перемены, прогулки, горячие завтраки, «дачи-колонии» и т.д.) организационных форм физического воспитания; приоритетность образовательной направленности процесса физического воспитания, что способствовало получению гимназистами не только практических двигательных умений и навыков, а и необходимых теоретических знаний по гигиене и здоровому образу жизни, краеведению, профессиональной подготовке и т.п.; широкое применение в содержании физического воспитания немецкой, шведской, а позднее сокольской гимнастики наряду с подвижными играми, военной гимнастикой и элементами различных видов спорта; неравномерность введения различных форм физического воспитания в учебно-воспитательный процесс слобожанских гимназий из-за отсутствия в большинстве из них необходимых условий.

В работе рассмотрен механизм создания необходимых условий для эффективного осуществления учебно-воспитательного процесса и реализации задач физического воспитания в средних учебных заведениях Слобожанского региона: кадровое, научно-методическое, материально-техническое, финансовое, медицинское обеспечение.

В диссертационной работе намечены пути творческого использования опыта по вопросам физического воспитания учащихся, накопленного гимназиями Слобожанщины во второй половине XIX – начале XX вв., в современных условиях.

Ключевые слова: историко-педагогические аспекты, физическое воспитание, задачи физического воспитания, средства, формы и содержание физического воспитания, условия, гимназическое образование, гимназисты, Слобожанщина второй половины XIX – начала XX вв.

Bondar A.S. – Theory and practice of physical education of grammar-school pupils of Slobojanchshina in the second half of XIX th – beginning of XX th centuries. – Manuscript.

Thesis for higher degree of candidate of science of physical education and sports, specialty 24.00.02 - physical culture, physical education of various groups of Physical Culture, – Lviv State University of Physical Culture, Lviv, 2006.

The thesis deals with questions of historical – pedagogical aspects of formation of physical education of the Slobojanchshina grammar-school pupils of physical education in the second half of XIX th – beginning of XX th centuries. The effort to completely analyze of physical education in those grammar schools under the period of research was made; revealed are the main stages of introduction of different form of physical education

into the school and post-school practice; revealed here are the beaters of organizations and contents of physical education; analyzed are the conditions of realization of aims of physical education (personnel, scientific – methodic, provision of engineering, financial and medicine resources) Analyzed is official policy in the field of physical education of pupils in Ukraine. Research grounds the experience in physical education of grammar-school of Slobojanchshina in the second half of XIX th – beginning of XX th centuries in modern conditions.

Key world: historical – pedagogical aspects, physical education, aims of physical education, means, form and contents of physical education, conditions, grammar-school education, grammar-school pupils, Slobojanchshina in the second half of XIX th – beginning of XX th centuries.